

HAC İBADETİ, FAZİLETİ VE HİKMETLERİ*

Hac İbadeti, Tanımı ve Farz Kılınışı

İslâm dininin temel ibadetlerinden birisi olan hac, imkânı olan her müslümanın, belirli bir zaman içinde (8-13 Zilhicce) Kâbe'yi, Arafat ve Mina'yı ziyaret ederek belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder.

Kutsal mekân kavramı ve bu yerleri ziyaret, insanlık tarihi boyunca bütün din ve inanç sistemlerinde görülmüştür.¹ İslâmî bazı kaynaklara göre hac ibadeti Hz. Âdem'e kadar uzatılsa da, Bakara sûresinin 127. âyetine getirilen bir yoruma göre daha önce tahrip olmuş Kâbe'nin eski temelleri Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından bulunarak Kutsal Mabed yeniden inşa edilmiştir. Diğer bir yoruma göre ise Kâbe'yi ilk inşa eden Hz. İbrahim'dir. Hac sûresinin 27-29. âyetlerine göre de insanları hac yapmak üzere Mekke'ye ilk davet eden peygamber Hz. İbrahim olmuştur. Bu tarihten itibaren diğer peygamberler ve inananları da Kâbe'yi ziyaret etmişlerdir.

İslâm'ın doğuşu sırasında Kâbe'yi tavaf, umre, Arafat ve Müzdelife'de vakfe ve kurban kesme gibi adetler devam ettirilmekte, ancak hac, putperest geleneklerine uygun olarak sürdürülmekteydi. Hicretin 9. yılında nazil olan;

* Bu metin Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL tarafından hazırlanmıştır.

¹ Geniş bilgi için bkz., Ömer Faruk Harman, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, 14/382-386.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ . فِيهِ
 آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ
 الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ .

“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, Mekke’de âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olan Kâbe’dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.”² âyetleriyle müslümanlar üzerine farz kılınan hac ibadeti, Hz. Peygamber tarafından putperest âdetlerinden arındırılarak İslâmî usullere uygun hale getirilmiştir.

Peygamber Efendimiz, hac ibadetinin İslâm’ın beş temelinden birisi olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur:

بني الإسلام على خمس شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله
 وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة والحج وصوم رمضان

“İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”³

Haccın ömürde bir defa farz olduğu hususu, Ebû Hüreyre’nin Hz. Peygamber’den naklettiği şu hadisten anlaşıl-maktadır:

² Â-i İmrân, 3/96-97.

³ Buhârî, “İmân”, 1; Müslim, “İmân”, 5.

عن أبي هريرة قال خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال :
أيها الناس قد فرض الله عليكم الحج فحجوا. فقال رجل: أكل عام
يا رسول الله. فسكت حتى قالها ثلاثا فقال رسول الله صلى الله عليه
وسلم: لو قلت نعم لوجبت ولما استطعتم. ثم قال ذروني ما
تركتمكم. فإنما هلك من كان قبلكم بكثرة سؤالهم واختلافهم على
أنبيائهم فإذا أمرتكم بشيء فأتوا منه ما استطعتم وإذا نهيتكم عن
شيء فدعوه.

“Ebû Hüreyre’den rivayet edilmiştir: Allah’ın Resûlü (s.a.s.) bize hitab etti ve şöyle dedi: ‘Ey insanlar! Allah size hacı farz kıldı, haccediniz.’ Bir adam, ‘her sene mi ya Resûlallah?’ diye sordu. Hz. Peygamber cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrarlayınca Allah’ın Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu: ‘Evet desem size zorunlu olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Sizi (serbest) bıraktığım hususlarda siz de beni (rahat) bırakın. Sizden öncekiler, çok soru sormaları ve Peygamberleri hakkında ihtilafa düşmeleri sebebiyle helâk oldular. Size bir şeyi emredersem gücünüz yettiğince yerine getirin. Bir şeyden men edersem onu da terk edin’.”⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Hacı

Hac ibadetini bize uygulayarak gösteren Hz. Peygamber’in haccının ana hatlarıyla tasvir edilmesi, bu ibadeti yapacak müminlerin konuyu daha somut bir şekilde gözlerinin önünde canlandırmalarına yardımcı olacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisinin tek hacını, haccın farziyyetini bildiren âyetin inişini takip eden yıl olan hicretin 10. yılında yerine getirmiştir. Allah’ın elçisi, hicretin 8. yılında (m.

⁴ Müslim, “Hac”, 73.

630) Mekke fethinden sonra hac zamanını beklemeden Medine'ye dönmüştü. Zaten Mekke'nin fethinden önce de hac henüz farz kılınmamıştı. Haccın farz kılındığı hicretin 9. yılında (m. 631) ise Hz. Peygamber hacca gitmeyerek, Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak Mekke'ye göndermiş, kendisi de bir sene sonra; yani hicretin 10. yılında haccetmişti. Peygamberimizin yaptığı bu hacca, son haccı olduğu ve sahabilerle vedalaştığı için "Vedâ Haccı" denilmiştir.

Hz. Peygamber hicretin onuncu yılının Zilkade ayında hac için hazırlanmaya başladı. Bunu müslümanlara duyurarak onların da hazırlanmalarını istedi. Onunla birlikte haccetmek isteyenler Medine'de toplandılar. Hz. Peygamber 26 Zilkade 10/22Şubat 632 Cumartesi günü yanında hanımları ve kızı Fâtıma da olduğu halde, muhacir, ensar ve diğer Arap kabilelerinden oluşan müslümanlarla birlikte Medine'den hareket etti. Yanına kurbanlık yüz deve aldı. Zülhuleyfe denilen yere vardığında öğle namazını seferî olarak iki rekât kıldı ve aynı gün burada ihrama girdi.

Hz. Peygamber, 4 Zilhicce Pazar günü kuşluk vakti, Kasvâ adlı devesinin üzerinde olduğu halde Mekke'ye ulaştı. Kâbe'yi tavaf edip iki rekât namaz kıldı ve Safâ ile Merve arasında sa'y etti. Vedâ Haccı süresince Mekke'nin Ebtah mevkiinde kendisi için kurulan çadırda konakladı. Perşembe gününe kadar Mekke'de kaldı. Aynı gün (Arefe'den bir gün önceki Terviye günü) Mina'ya hareket etti. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kıldı. Geceyi de burada geçirdi. Ertesi sabah, namazı kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar burada kaldı. Arafat'taki Nemîre mevkiinde çadır kurulmasını emretti. Sonra Mina'dan hareket edip Müzdelife'den geçerek Cuma günü, Arafat'ta hazırlanan çadıra varıp konakladı. Zeval vaktinden sonra çadırından çıkıp devesine binerek Arafat vadisinin ortasına geldi. Urane vadisinde meşhur Vedâ Hutbe'sini okudu. Bir ezan okutarak ayrı ayrı kametle öğle ile ikindiye birlikte kıldırdıktan (cem'i takdim) sonra devesinin üzerinde Arafat'a çıktı. Kib-

leye dönüp akşama kadar dua ile meşgul oldu. Arafat'ta iken, kendisine, ilâhî tebliğ görevinin tamamlandığını bildiren şu âyet-i kerime nazil oldu:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ
الْإِسْلَامَ دِينًا.

“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’a razı oldum.”⁵

Hz. Peygamber güneş battıktan sonra devesine binerek Arafat’tan ayrıldı ve Müzdelife’ye geldi. Yatsı vaktinde, akşam namazıyla birlikte yatsı namazını birleştirerek (cem’-i te’hir), akşamı üç, yatsıyı da iki rekât olarak, tek ezan ve iki ayrı kametle kıldırdı. Geceyi Müzdelife’de geçirdi. Ertesi sabah; yani Cumartesi (bayramın birinci) günü sabah namazını Müzdelife’de kıldı ve Meş’ar-i Haram’a geldi. Mina’da Cemre-i Akabe’ye (büyük şeytan) ufak taşlardan yedi tane attı. Burada yine deve üstünde bir konuşma yaptı. Daha sonra kurbanlık olarak hazırladığı yüz deveden altmış üçünü, ömrünün her yılı için bir deve hesabıyla bizzat kendisi kurban olarak kesti. Diğer develeri de Hz. Ali kesti. Kurban etinden bir parça yiyen Peygamberimiz, geri kalanını Müslümanlara dağıttı. Daha sonra tıraş olup ihramdan çıktı. Sonra Kâbe’ye gidip tavaf yaptı ve öğle namazını kıldı. Tekrar Mina’ya dönerek bayram günlerini burada geçirdi. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri taşlamalarını tamamladı. Bayramın ikinci günü Mina’da Müslümanlara üçüncü konuşmasını yaptı. Bayramın beşinci günü Mina’dan tekrar Mekte’ye gelip veda tavafını yaptıktan sonra 29 Zilhicce 10 / 26 Mart 632 tarihinde Medine’ye döndü.⁶

⁵ Mâide, 5/3.

⁶ İbrahim Sançam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, 386-388.

Haccın Fazileti, Önemi ve Hikmeti

Bedenî ve malî bir ibadet olan haccın birçok fayda ve hikmeti vardır. Kur'ân-ı Kerim'de hac ibadetinin muhtelif safhaları hem şekli, hem de manevî ve ruhî yönlerden tasvir edilerek çeşitli yararlarının bulunduğu belirtilmiştir. Hac sûresinin 27, 28 ve 29. âyetlerinde Hz. İbrahim'e hitaben şöyle buyrulur:

وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ . لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ .

“İnsanlar arasında hacca ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksul fakire de yedin. Sonra, kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.”

Peygamber Efendimiz de haccın faziletini şu hadislerinde dile getirmişlerdir:

من حج لله فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته أمه.

“Kim Allah için hacceder, çirkin söz ve günahlardan sakınırsa, annesinden doğduğu gün gibi günahlarından arınmış olarak döner.”⁷

⁷ Buhârî, “Hac”, 4.

العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما والحج المبرور ليس جزاء إلا
الجنة

“Umre, diğer umreye kadar yapılan günahların keffaretidir. Makbul bir hacın karşılığı da Cennetten başka bir şey değildir.”⁸

سئل النبي صلى الله عليه وسلم: أي الأعمال أفضل؟ قال: إيمان
بالله ورسوله. قيل ثم ماذا؟ قال: جهاد في سبيل الله. قيل ثم ماذا؟
قال: حج مبرور

“Hz. Peygamber (s.a.s.)’e, hangi amelin daha faziletli olduğu soruldu: ‘Allah ve Resûlüne imandır’ buyurdu. ‘Sonra hangisidir’ diye sorulunca, ‘Allah yolunda cihaddır’ dedi. ‘Bundan sonra hangisidir’ denilince, ‘makbul bir hacdır’ karşılığını verdi.”⁹

Hac ibadetini eda eden kimse her şeyden önce, Allah’ın bir emrini yerine getirmiş ve böylece O’nun rızasını kazanmayı amaçlamıştır. Esasen ilâhî buyrukların en önemli esprisi ve hikmeti budur. Bunun yanında, hacı eda eden insanın, ona hazırlanırken, hac görevlerini yerine getirirken ve ibadetini tamamladıktan sonra, kendi kabiliyetine göre elde edeceği olumlu sonuçlar vardır. Hac yolculuğuna hazırlanan kişi bir taraftan gerekli hazırlıkları yaparken, diğer taraftan günahlarına tevbe eder, üzerinde kul hakkı varsa bunların sahipleriyle görüşüp helâlleşir ve borçlarını öder. Eş, dost ve akrabaları ile vedalaşır; özellikle, sağ ise, ana-babasının rızasını alır. Bu bir nevi, büyük yolculuk diyebileceğimiz âhîret yolculuğunun provası gibidir.

Mekke’ye varan hacı adayı, Kâbe etrafında, cins, ırk, renk, mevki, makam, zengin, fakir ayrımı olmadan omuz omuza saf tutan, tavaf eden, Arafat’ta dualarıyla Allah’a yönelen büyük

⁸ Müslim, “Hac”, 79.

⁹ Buhârî, “Hac”, 4.

kalabalık içerisinde kendisini, âdeta mahşer yerinde Allah'ın huzuruna çıkmış birisi olarak algılar. Hacı, her gün en az beş defa yöneldiği ve Kur'an'da Allah'ın evi olarak nitelenen Kâbe'yi bizzat yerinde görüp, orada, başta Hz. Muhammed olmak üzere, geçmiş peygamberlerin hak din uğrunda verdikleri mücadeleleri hatırlar ve asırlar boyunca birçok müminin namaz ve niyazlarına sahne olan bir atmosferde yaşayarak bu manevî zevki tatmış olur. Ayrıca, hac esnasında Hz. Peygamber ve ashabının bulunduğu coğrafi mekânları ziyaret ederek, Kur'an'da, “Allah'ın koyduğu dinî işaret ve nişanlar (şêâirullah)” olarak nitelenen¹⁰ mekânlarda bulunarak o dönemin havasından nasiplenmiş olur.

Mümin, ihrama girerken büründüğü beyaz elbiseyle, kabre girerken bürüneceği kefenin benzerliğinin şuurunda olarak, ihram kelimesinin sözlük anlamının da çağrıştırdığı gibi, bu kıyafeti taşıdığı süre içinde, başka zamanlarda kendisine meşru olan bazı davranışlardan uzak kalıp gündelik alışkanlıklarından ve bağımlılıklarından kurtulma ve kendisiyle hesaplaşma imkânına kavuşmuş olur.

Hac esnasında hiçbir şeye zarar vermemek esas olduğundan, insanın çevresiyle ilişkisinde son derece dikkatli davranması gerektiği ortaya çıkar. Bu husustaki titizliğin ölçüsü, Kur'an-ı Kerim'deki yasaklardan ve bu yasakların çiğnenmesi halinde verilecek cezaları bildiren âyetlerden anlaşılmalıdır.¹¹ Özellikle bitki ve hayvan türünden canlılara karşı gösterilmesi gereken özen, kişiye, başka zamanlarda kazanamayacağı ölçüde bir duyarlılık sağlar. Bunun yanında öfkelenmemek, kimseyi incitmemek, sabırlı ve güler yüzlü olmak gibi ahlâkî davranışlar da haccı gereği gibi yerine getirenlerin elde edecekleri manevî kazançlar arasında yer alır. Dolayısıyla müslüman, hac esnasın-

¹⁰ Bakara, 2/158; Hac, 22/32, 36.

¹¹ Bkz. Bakara, 2/158, 196-200; Âl-i İmrân, 3/96-97; Mâide, 5/2, 95-96; Hac, 22/26-29, 33-34.

da, daha önce teorik olarak haberdar olduğu, fakat lâıyıkıyla yaşayamadığı bir dizi imanî ve ahlâkî özellikler kazanır.

Hac görevini yerine getiren müminin bu özellikleri kazanabilmesi için yaptığı ibadetin bilincinde olması ve her davranışında Allah'ın rızasını elde etmeyi gaye edinmiş olması gerekir. Bu nedenle, tavaf etmek, sa'y etmek, şeytan taşlamak, Hacerü'l-Esved'i öpmek gibi sembolik yönü ağır olan uygulamaların gerisinde yatan espriyi ve mesajı düşünmek, hac günleri boyunca ibadetin amacını göz önünde bulunduran bir ruh hali ve manevî atmosfer içinde olmak önemlidir. Bu yüzden hac menâsikinin icrasında, kişinin kendisini tehlikeye atarcasına tedbirsiz davranması ve bu arada diğer müminleri rahatsız etmesi, elde edilecek sevaba mani olabileceği gibi, fazladan günah kazanmaya da vesile olabilir. Ayrıca, o beldelerde ölmenin faziletli olduğu gibi yanlış bir anlayışa kapılarak, bu ibadeti yerine getiremeyecek derecede yaşlı ve hasta olanların bile bile hacca giderek hem kendilerini, hem de kendileriyle ilgilenenleri sıkıntıya sokmalarının o kişilere vebal yüklemeyeceği söylenemez. Ölmeleri halinde fazilet elde etmek bir tarafa, tedbirsiz davranarak o sonuca yol açmalarının hesabını Allah huzurunda verecekleri unutulmamalıdır.

Hac ibadetinin hikmetlerinden birisi de, çeşitli uluslara mensup müslümanların bir araya gelerek buluşmaları, birtakım sosyal ve kültürel farklılıklara rağmen İslâm kardeşliğinin kucaklayıcı atmosferinde tanışıp kaynaşmalarıdır. Gerçekten de, dünyada müslümanların yaşadığı hemen her ülkeden az veya çok katılımın olduğu bu ibadet, Allah'ın iradesinden başka hiçbir şeyin bir araya getiremeyeceği çok zengin bir ırk, renk ve kültür mozağini oluşturmaktadır. Allah'ın kulları ve birbirlerinin din kardeşleri olarak tek amaç etrafında toplanan insanların oluşturduğu bu mozağin mekânı olan hac, Kur'ân'ın "teâruf" olarak isimlendirdiği tanışıp bilişmenin sağlanabileceği en güzel platformdur. Bu platform genelde müslümanların bilgi ve gör-

gülerini tazeledikleri, bazen de kendi yerel Müslümanlıklarının dar çerçevesinde edindikleri birtakım yanlış düşünce ve tasavvurları tashih ettikleri bir zemin olmaktadır. Bunun en güzel örneği, Amerikalı zenci müslümanların liderlerinden Malcolm X'in, zenci ırkının üstünlüğüne dayalı İslâm anlayışının yanlışlığını hac görevini eda ederken fark etmesi ve bu görüşünden tamamen vazgeçmesidir. Dolayısıyla hac, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar bütün müslümanların aynı değerlere sahip oldukları ve bu değerlerin kendileri için ortak bir zemin oluşturduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Hac görevini yerine getiren müminler ülkelerine döndükten sonra, orada kazandıkları tecrübeyle, birtakım fikrî, dinî ve mezhebî ihtilaflara daha hoşgörülü yaklaşabilmekte, Hz. Peygamberin müjdesinden hareketle, "*anasından doğmuş gibi günahlarından temizlendikleri*" inancıyla da, özel ve sosyal hayatlarında daha özenli ve dikkatli davranmaktadırlar. Bu yüzden, her ibadetin temel amaçlarından olan ahlâkî olgunluk ve güzelleşme hac ibadetinde âdeta gözle görülür bir hüviyet kazanmaktadır.

Sonuç olarak hac, İslâm dininin temel ibadetlerinden biri olmasının yanı sıra, bireysel ve toplumsal planda insana kazandırdığı olumlu nitelik ve değerlerle ayrı bir önemi haizdir. Bu önemin farkında olan dünya müslümanları ve özellikle müslüman halkımız asırlardan beri hac ibadetine ve onu yerine getiren kimselere ayrı bir değer atfetmişler, hacı olmanın onur ve sorumluluğunu, hayat boyu taşınması gereken bir meziyet olarak kabul etmişlerdir.